

فوزیہ پروین

لیکچرار، شعبہ سرائیکی، گورنمنٹ گریجویٹ کالج برائے خواتین، خانپور

محمد سلیم

ایم فل، ڈیپارٹمنٹ آف پاکستانی لینگویجز، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

سرائیکی نظم نگاری وچ ترقی پسند تحریک دے اثرات

Fauzia Perveen*

Lecturer, Department of Saraiki, Govt Graduate College for women Khanewal.

Muhammad Saleem

M.Phil, Department of Pakistani Languages, Allama Iqbal Open University, Islamabad.

*Corresponding Author: alimian5556@gmail.com

The Effect of Progressive Movement in Saraiki 'Nazm'

The Saraiki language is one of the ancient languages of the Indus valley that is why it has a great wealth of literature. Literature reflects the development of any language and the civilization and culture of the region. When we seek progressiveness in Saraiki literature we can observe its effects after the establishment of Pakistan. The sufis of this region promoted progressive thinking and enlightenment along with the spread of Islam. They vehemently criticized the attitudes of kings and feudal lords and always speaking for common man. This is the reason why progressive trends are evident in Saraiki poetry. Like others languages of the world, Saraiki language and its poetry have evolved over time, adapting to changes in its form and temperament. The Saraiki conference held in Multan in 1975 which proved significant for the formation of modern Saraiki poetry. Irshad Tounsvi, Abid Ameerq, Hassan Raza Gardaizi, Aslam Javaid, Iqbal

Sokri and Nasrullah Khan Nasir are the representative poets of the modern Saraiki poetry. This article sum up the influence of the progressive movement in modern Saraiki "Nazm".

Key Words: *Indus valley, Progressive movements, Saraiki "Nazm", Saraiki confrence.*

سرائیکی نظم نگاری وچ ترقی پسند تحریک دے اثرات

سرائیکی نظم تے گالھ کرن توں پہلے تھوڑا جیہاں نظم بارے جاؤن ضروری ہے جو نظم کیا ہے؟ عام طور تے اسماں تحریر کون ڈو حالتاں ایچ ڈیدھے ہیں۔ ہک نظم ڈو جھانٹر، ساڈی روز ڈیہاڑی زندگی ایچ مختلف موضوعات دے متعلق ادبی علمی دفتری تے تدریسی لکھتاں عموماً نثر ایچ ہوندن۔ لیکن بعض اوقات کجھ مخصوص لکھتاں نظم ایچ ہوندن۔ ایہ گالھ دماغ ایچ ہووے جو اسماں جیڑھیلے نثر دے مقابلے شاعری دا تذکرہ کریندے ہیں تاں اسجھی صورت ایچ جیڑھیلے لفظ نظم دا استعمال شاعری دے طور تے کریندے ہیں تاں ایندے ایچ شاعری دیاں ساریاں صنفاں ہوندن۔ ایں سلسلے پر ویسرسید احتشام حسین دا آکھن ہے:

"نظم دا لفظ مختلف سلسلیاں ایچ مختلف معانی ایچ استعمال تھیند ارہ گئے۔ کڈاپیں نثر دے مقابلے شاعری دا ذکر کریندے ہوئے نظم آکھ تے شاعری مراد گھندے ہیں۔ ایندے ایچ شاعری دیاں ساریاں اصناف شامل ہوندن۔ کڈاپیں غزل کون آنج کرتے باقی ساریاں صنفاں کون نظم آکھ چھڑیندے ہیں۔ جیڑھیلے نظم دا لفظ شاعری دی ہک خاص صنف کیتے استعمال تھیندے تاں اوندا مطلب ہوندے اشعار دا اسجھا مجموعہ جیندے ایچ ہک مرکزی خیال ہووے تے خیال دے ارتقاء دی وجہ توں تسلسل ہووے ایندے کیتے خاص موضوع دی کوئی قید کانتی۔"^(۱)

لغوی اعتبار نال فرہنگ آصفیہ وچ ایندا مفہوم ایں طرحاں ڈسیا گئے:

"عربی زبان دا لفظ ہے۔ اسم مونث ہے۔ پوون، موتیاں کون دھاگے ایچ پوون، لڑی، سلک، انتظام بندوبست، کلام موزوں، شعر۔"^(۲)

ادبی اعتبار نال عموم ایچ نظم اشعار دے اسجھیں مجموعے کون آبدن جیندے سارے شعر کیتے خیال ایچ آکھئے گئے ہوون۔ نظم شاعری دی اسجھیں جامع صفات صنف ہے جیندے ایچ تساں کوئی وی موضوع بھانویں او

سماجی ہووے یا سیاسی، اخلاقی ہووے یا مذہبی فلسفیانہ ہووے یا عشق و محبت دیاں گالھیں۔ ایہ سارے دے سارے داخلی تے خارجی جذبات دی عکاسی ممکن ہے۔

پروفیسر انور جمال ادبی اصطلاحات ایچ نظم دی تعریف ایں طرحاں کیتی اے۔
"کہیں بے ترتیب یا کھنڈے ہوئے مواد کوں موزوں تے مرتب شکل ایچ پیش کرن نظم آکھیندے۔ لیکن نظم دی ایہ تعریف ہک خیال نال گمراہ کن راہی جے تیں ایندے ایچ تخلیقیت، تخیل تے غنائیت دے عناصر شامل نہ ہوون۔ مشاہدے، یاد، جذبات، لفظی، مصوری، تفکر تے صفت دے عمل، چون گزرتے ہک نواں تے خوبصورت پیکر الفاظ وجود پیندے۔ شعری اصطلاح ایچ اونداناں نظم ہے۔ نظم انسان دی ویسی تے فطری صلاحیت دی او معجزہ نمائی ہے جیندے عملی عناصر کوں گولن ناممکن ہے۔"^(۳)

اسان نظم بارے آسانی نال آکھ سگدے ہیں جو ایہ شاعری دی بنیادی صفت ہے۔ جینکوں مختلف زمانیاں وچ شاعران اپنے اپنے انداز ایچ تخلیق کیتے۔ جیندے وچ نظم دی ہیئت تے تخلیقی ہر ڈو صورتاں دا اظہار اپنے اپنے موضوع نال جڑتے کئی صورتاں بنیندے۔ جینویں مسدس، خمس، مثنوی، قصیدہ، مرثیہ، رباعی، قطعہ، ترکیب بند، ترجیح بند، نظم معری، آزاد نظم وغیرہ۔

"اصناف ادب" ایچ رفیع الدین ہاشمی اصناف نظم دا جائزہ ڈو حیثیتاں نال گھدے۔ ہک موضوع دے اعتبار نال ڈو جہا بیت دے اعتبار نال ول انھان ایہ وی لکھینے جو بہ لحاظ موضوع تے بہ لحاظ ہیئت شاعری دیاں جتنی وی قسماں ہن۔ نظم جدید انھان اچوں کہیں وی ذیل ایچ نی آندی۔ کیوں جو او اپنی تمام تر حیثیت و نوعیت ایچ انہاں ساریاں توں آنج تے جدا ہے۔ انھان دے نزدیک بہ لحاظ موضوع شاعری دیاں ڈاہ قسماں ہن جیڑھیاں درج ذیل ہن۔

۱۔ حمد	۲۔ نعت	۳۔ غزل	۴۔ قصیدہ	۵۔ مرثیہ
۶۔ شہر آشوب	۷۔ واسوخت	۸۔ رباعی	۹۔ پیروڈی	۱۰۔ گیت
۱۔ مثنوی	۲۔ رباعی	۳۔ قطعہ	۴۔ مسطر	
۵۔ ترکیب بند	۶۔ ترجیح بند	۷۔ مستزاد		

انہاں جدید نظم کوں انہاں کنوں آج ر کھیندے ہوئے ایندیاں چار صورتاں بیان کیتن۔
۱۔ پابند نظم ۲۔ معری نظم ۳۔ آزاد نظم ۴۔ سائٹ
ابن حنیف "دنیا د قدیم ترین ادب" جلد اول وچ لکھئے:

"سومیری تحریراں دا پہلا دور ۳۵۰۰ قبل مسیح ہی۔ نہن توں ساڈھے پنج ہزار سال پہلے توں
گھن تے ساڈھے چار ہزار سال پہلے تک دی مدت اُتے محیط ہے۔ بھانویں جو ایں عرصے
دے دستیاب شدہ تقریباً سارے دے سارے نوشتے انتظامی تے اقتصادی، تجارتی،
مندراں دی تعمیر تے دیوی دیوتاواں کوں پیش کیتی و نجن آلی نذر و نیاز تے اوقاف بارے
ہن۔ جتھوں تیں تا حال میڈی معلومات دا تعلق اے ایں دور دا کوئی ادب پارہ تحریری
شکل وچ حالی تیں نی ملیا لیکن میکوں اتنا یقین ہے جو آج توں ساڈھے پنج ساڈھے چار ہزار
سال پہلے دی درمیانی مدت ارج ادب تخلیق تھی چکیا ہا۔"^(۴)

ایں طرحاں ساڈھے کول "رگ وید" سومیر ارج گل گا مش تے یورپ ارج اینگلو سکین ادب نظم دی روایت
کوں اگوں تے ٹوریا۔ زیادہ تر غیر مذہبی ادبی ذخیرے کوں اینگلو سکین نیا گئے۔ ایں سلسلے دیاں ترانے طویل نظماں
جنہاں ارج وڈستھ Dear withsith تے بیوولف Beowulf بہوں مشہور ہن۔

ایں طرحاں اینگلو سکین ادب فارمن حکومت دے اثر توں گزرا ہوا انگریزاں دے قومی ادب آلے
پاسے آیا۔ تاں سپنسر، فلپ سنڈنی تے ولیم شیکسپیر جنیں لوکاں توں نظم تشکیل ڈتی۔

تاریخی پٹ پھول توں معلوم تھیندے جو مذکورہ اصطلاح داورتاوا کہیں وی شاعرانہ صنف کیتے قدیم
کنوں آنداپے۔ البتہ ایں حقیقت کنوں انکار ممکن نی جو ہک خاص تے طے کردہ صنف کیتے ابتداء ورتاوا حالیہ ہے۔
نظم دی اصطلاح بھانویں جو عربی ہے لیکن اردو ارج ایہ فارسی زبان دے وسیلے نال آئی ہے۔

ڈاکٹر حامد کاشمیری، آپنی کتاب "جدید اردو نظم پر یورپی اثرات" ارج لکھئے جو او اپنے اصلی وصفی تے لغوی
مفہوم ارج اصطلاح دے طور تے مستقل نی تھی بلکہ ایہ عام لغت "پرونا" ضبط ارج گھن آون دے مفہوم ارج عربی ارج
استحصاں تھیندی رہی۔ جینویں نظم، نظم، شعریا موزوں کلام ایں مفہوم دی سنگت اے۔ ہن ساگوں "المنجد" ارج

نظرم، اللق لونی و نصوہ "موتی پوون، آراستہ کرن، موزوں کرن دا مفہوم درج کیتا گئے۔ مولوی سید احمد دے زمانے تیں ایہ لفظ ایں مخصوص اصطلاحی مفہوم اچ مستعمل کائناہا۔

ایہ گالھ خوش بختی دی علامت ہے جو سرانیکئی زبان و ادب دار شتہ دھرتی نال جڑیا ہو یا ہے۔ ایں خطے کوں دنیادی قدیم ترین تہذیب دے وارث ہوون داوی شرف حاصل ہے۔ سرانیکئی وسیب سندھ وادی دے عین وسط وچ ہے۔ آج کوں تقریباً پنج ہزار سال پہلے ایہ خطہ جڈاں سومیری تہذیب دے برابر ہا۔ سومیری ایں دھرتی کوں آپنے کیتے "جنت" سمجھدے ہن۔ قدیم سومیری الواح توں پتہ لگدے جو ہوں ویلے انھاں عظیم وادی سندھ دے مراکز ۳۵۰۰ توں ۲۰۰۰ قبل مسیح مکران کوں ماگان تے سندھ کوں "دلمون" آتے ملتان کوں "ملویجہ" آکھیا۔

ابن حنیف دنیادے قدیم ترین ادب اچ کھئیے

دلمون دی دھرتی پاک ہے

دلمون دی دھرتی صاف ستھری ہے

دلمون دی دھرتی سب توں زیادہ روشن ہے

جڈاں او وطن دی دھرتی اُتے کلے لتھے

اوجاء جنہاں ان آہنی گھر آلی نال لتھا۔^(۵)

جے اسال ابویں تحقیقی حوالیاں دی روشنی وچ ایں گالھ دا جائزہ گھنوں تاں ایہ گالھ سامنے آندی اے جو سندھ وادی دی ایہ عظیم تہذیب زبان و ادب دے وڈے ورثے دی امین رہی ہے۔ ایہ گالھ ساری دنیادے ماہرین لسانیات منی ہے جو جیڑھی وی زبان دا آپنا آج رسم الخط ہووے او بلاشبہ ہک امیر تے مکمل زبان ہوندی اے۔ آج محققین ایں حقیقت تیں پُچ گن جو ساری دنیا کوں رسم الخط ترائے تہذیبیاں کوں ملیے۔ انھاں اچ مصری تہذیب، ایشیائی تہذیب (سندھ وادی دی تہذیب) "مایا" تے تریگھی تہذیب "مایا" ہے۔ جیند علاقہ گوئے مالا منیا گئے۔ ایں گالھ اُتے قیاس ہے جو قدیم رسم الخط دے سبب نال قدیم زبان دا وجود آتے قدیم زبان دے سبب نال قدیم ادب ہک لازمی گالھ ہے۔

جگ جہان دیاں ڈوجھیاں زباناں وانگوں سرانیکئی زبان تے ایندی شاعری وی ہر عہد اچ آپنی صورت گری تے مزاج دی تشکیل اچ تبدیلی دے عنصر کوں بحال رکھیا۔ کہیں وی زبان دی ادبی حیثیت دا ٹھیک اندازہ

اوندے لوک ادب اچوں تھیندے۔ گالھ ایہ ہے جیر ڑھیاں زباناں آبئی دھرتی کنوں کٹیج گئیاں او آپنا لوک ادب تے لوک ورثہ وی ونجا بیٹھیاں۔ سرانیکی دے لوک ادب اِج اکھان، بھارتاں، لوک گیت، لولی، چھلے، پٹے، ماہیے، ڈوہڑے، ڈھولے، بارھاں ماسے، سہی تے ڈوجھیاں کئی قسماں دے گاؤن یعنی شادی خوشی یا فصلاں دی کٹائی دے موقعے اُتے اکھیجن آلے گاؤن وغیرہ۔

"رگ وید" ایں دھرتی دے شاعران دا پہلا دستیاں شعری خزانہ ہے۔ کیوں جو "رگ وید" اِج غیر آریائی شاعران دے لکھئے ہوئے بھجن وی شامل ہن۔ گھٹ وگھٹ ساڈھے ترائے ہزار سال پرانی شعری روایت رکھن آلی ایں دھرتی اُتے باقاعدہ نظم چھویں صدی بھری اِج لکھی گئی۔ حضرت ملادے "نورنامہ" کوں پہلی سرانیکی نظم مینا ویندے۔ ایہ نظم کوئی ۱۵۰ اشعراں اُتے مشتمل ہے تے حضور ﷺ دی شان اِج لکھی گئی اے۔ ایندے زمانے بارے خود شاعر آکھئے:

چنچ سو سال گزرے آہے ہجرت بعد رسولوں

ملاں کہے غریب و چاراکم علماواں کولوں^(۱)

معروف سرانیکی محقق مہر عبدالحق اینکوں چھویں صدی بھری دے آغاز دی لسانی یادگار قرار ڈتے۔ ہوں زمانے سرانیکی نظم ڈاڈھی اوکھی نظر آندی ہی۔ دل ایندے بعد سرانیکی ادب اُتے عربی تے فارسی دے اثرات دا ہک لمبا زمانہ شروع تھیندے تے تاریخ دی گردچنگی طرحاں لہاتے ڈیکھوں تاں ساکوں تریجھی تے چوتھی صدی اِج وی سرانیکی نظم دے نقوش ملدن۔ ایں دور اِج پیر حسن کبیر الدین، پیر صدر الدین تے شاہ شمس سبزواری جئیں شاعر نظم لکھدے نظر آندن۔ سرانیکی شاعری دا ایہ زمانہ بہاء الدین زکریا ملتانی، بابا فرید گنج شکر، مخدوم جہانیاں جہاں گشت تے امیر خسرو جیہاں شخصیات دے اثرات دا زمانہ ہے۔ ایں عہد دی شاعری دا وڈا موضوع تصوف تے مذہبی اخلاقیات ہا۔ ایہ گالھ چیتے اِج ہووے جو سرانیکی خطے اِج تصوف دی روایت بادشاہ دی حمایت دی بجائے دربار دے خلاف چلدی ہی۔ ایں صوفیانہ بغاوت دارنگ شاہ حسین دی شاعری اِج ڈٹھاؤنچ سگدے۔

"شاہ حسین دیاں کافیاں موضوع نی بلکہ مواد دے اعتبار نال نظم اِج رکھیاؤنچ سگدے۔ ہک

ملنگ دی کوٹھی بارے اُنھاں دی ایں نظم اِج ہک پاسوں آپنے عہد دی سیاسی گھٹن بے اُتے

ڈوجھے پاسوں جبر دے خلاف اظہار۔"^(۲)

جیتی جیتی دنیا رام جی! تیرے کولوں منگدی
کو نڈا ڈیویں سوٹا ڈیویں کوٹھی ڈیویں بھنگ دی
مانی ڈیویں، مرچاں ڈیویں بے آنتی ڈیویں رنگ دی
گیان ڈیویں دھیان ڈیویں مہان سادھو سنگ دی
شاہ حسین فقیر سیں دا ایہا دعا ملنگ دی^(۸)

سرائیکی شاعری دی ایہ روایت علی حیدر ملتانی کنوں تھیندی ہوئی سچل سرمست تے خواجہ فرید دے
وسیلے نال جدید شاعری تئیں آئی اے۔ خواجہ فرید دی شاعری دے بعد سرائیکی شاعری ہک نویں عہدِ اِچ دا
تھیندی اے۔ ایں عہد کون عام طور تے سرائیکی شاعری دا پاکستان عہد آکھیا ویندے۔ ایہ دور سیاسی تے سماجی
حوالے نال بہوں اہمیت رکھیندے کیوں جو ایں عہدِ اِچ پاکستانی قومیتاں دے ثقافتی تے لسانی تضادات سامنے آئے
جنہاں دی وجہ توں انھن قومیتاں دے ادب کولوں وڈی سطح اُتے متاثر کیتا۔

سرائیکی شاعری دے ایں عہدِ اِچ غلام حیدر یتیم جتوئی تے غلام رسول ڈڈا جنیں شاعراں معاشی استحصال
دے خلاف نظم کولوں اپنے اظہار دے وڈے وسیلے دے طور تے ورتیا۔ یتیم جتوئی دیاں نظماں اِچ ساکوں وطن دی
محبت، سماجی ناہمواری تے طبقاتی شعور دی آواز صاف نظر آندی اے۔ ایں سلسلے انھن دی نظم "چیری دا گھر" اہک
خاص اہمیت رکھیندی اے۔

روکے آلائی راز اشنا، آہدے نہیں اینکوں وفا
رونہ ودا آنویں تاں آ، غرقا بیاں رل کے نبھا
کشمیر دی تمثیل کیا، جنت کنوں ہے گھر سوا
میڈا وطن پیارا وطن^(۹)

ایہ سٹھ دا ڈھاکا ہے جڈاں سرائیکی نظم زندگی دے اصل حقائق آلے پاسے آئی۔ ڈاکٹر نواز کاوش اپنی
تحقیقی تنقیدی کتاب "ترکہ" وچ لکھینے:

'ایں دور دے شاعر اں آواز دے زیر و بم، گھن گرج تے بارعب انداز ایںج مشاعرے
پڑھن دا آغاز کیتا آتے عوامی موضوعات کوں شعر اں ایںج ڈھالیا۔ ایں عہد ایںج نویں نظم
آکھن آلے شاعر ایں دی ہک ٹیم بن گئی۔' (۱۰)

ایں عہد بارے معروف سراینیکی نقاد اسلم رسولپوری آپنے ہک تنقیدی مضمون "سراینیکی شاعری دیاں
فلسفیانہ جڑھاں" ایںج لکھیے جو زندگی دے کجھ اٹل حقائق ایتھے وی ہن جنہاں سراینیکی شاعری کوں فلسفیانہ جڑھاں
فرہم کیتن۔ ایں عہد دی شاعری کوں جیڑھے لوکاں اگوں ٹورن ایںج کلیدی کردار ادا کیتے انھاں اچوں جانناز جتوئی،
صوفی فیض محمد دلچسپ، نور محمد سائل، بخت فقیر، صالح الہ آبادی دے ناں شامل ہن۔ سٹھ دے ڈہاکے ایںج ملتان تے
بہاولپور ایںج "سراینیکی اکیڈمی" تے "سراینیکی ادبی مجلس" قائم تھئی۔ انھاں نال سراینیکی ادبی ٹور ایںج اضافہ تھیا۔ ایں
زمانے ملتان وچوں سراینیکی ادبی پرچہ "اختر" وی شروع تھیا۔ جیڑھا جدید سراینیکی نظم دے فروغ ایںج بارش دا پہلا قطرہ
ثابت تھیا۔ جدید سراینیکی نظم دے پس منظر وچ ایہ گالھ ذہن نشین ہووئی چاہیدی اے۔ لسانی تے تہذیبی شعور ہک
دم یا کہیں ہک واقعے نال یکدم نی جاگ پوندا۔ ایہ مدتاں دے حالات ہوندن جیندے بعد لوک سوچن تے مجبور تھئی
ویندن۔

آج کی دنیا دے حالات دا مطالعہ ایں گالھ دی ڈس ڈیندے جو لسانی تے تہذیبی بیداری دیاں ایہ تحریکاں
نہ صرف ہندوستان، پاکستان ایںج ابھریاں بلکہ لسانی اکائیاں دی بیداری امریکہ جنیں ترقی یافتہ ملک ایںج وی سامنے
آیاں۔

۱۹۷۵ء ملتان وچ سراینیکی کانفرنس تھئی۔ جیڑھی جدید سراینیکی تے ترقی پسند نظم دی تشکیل کیتے اہم
ثابت تھئی۔ ایندے بعد جیڑھے لوکاں سراینیکی شاعری خاص طور تے نظم کوں نویں تے ترقی پسند رستے اُتے ٹوریا
انھاں اچوں حسن رضا گریزی، اقبال سوکڑی تے انھاں دے ہم عصر ترقی پسند نظریات دے تحت سماجی شعور کوں
نظم بنایا۔

ایندے بعد ۱۹۷۰ء ایںج جیڑھی نظم لکھی گئی اوندے اُتے اردو نظم دے اثرات واضح ہن۔ ایں سلسلے
ارشد ملتان دی دا آکھن ہے جو:

"۷۰ دے ڈہاکے اچ نوں سرانگی نظم دے تجربات کول ایں لحاظ نال تجربہ فی آکھ سگدے جو ایہ اسلوب تے ہیستیاں پہلے اُردو شاعری وچ وافر تعداد تے مقدار نال موجود ہن۔ سرانگی شاعری چھڑا سرانگی رنگ یا زبان ورتی اے۔ بہر حال سرانگی اچ پہلے سمجھیاں نظام یا ہیستیاں موجود کائنا ہن۔ ایں واسطے وقتی طور تے اسان ایں عمل کول تجربہ وی آکھ سگدے ہیں۔"^(۱۱)

مذکورہ ڈہاکے دے آخری ایام سرانگی نظم دے حوالے نال بہوں اہم ہن کیوں جو انھاں سالاں اچ جیڑھی سرانگی نظم تخلیق تھئی اوندے اچ ہیئت تے اسلوب دے نوں تجربے سامنے آئے۔ سماجی تے اقتصادی مسائل اُتے وی گالھ تھئی۔ ۸۰ دے ڈہاکے دے شروع وچ وڈی سطح اُتے سیاسی ہلچل شروع تھئی۔ سرانگی دے شعر اسدھ دی بزم صوفیادی طرز اُتے ہک ادبی ثقافتی تنظیم "لوک سانجھ" بنائی۔ ایں تنظیم قومی ثقافتی بیداری دے نال نال جدید سرانگی شاعری اُتے دور رس اثرات مرتب کیتے۔ سرانگی دانشور تے شاعر شمیم عارف قریشی ایں سلسلے لکھیے جو:

"جیڑھے ویلے تریجھی دنیا آپنی ثقافتی، سیاسی تے معاشی محرومیاں دے نتیجے ملکی سطح اُتے افسر شاہی دے خلاف عدم اعتماد دا اظہار کیتا۔ انھاں مراکز دیاں من بھاندیاں زباناں تے لکھاریاں دی جاء ماہ بولیاں اچ لکھن دار وواج پاتا۔ ایں نوں لہر وچ پرانے اساطیری ثقافتی حوالیاں کول نوں معنی نال ورتیا گیا۔"^(۱۲)

سرانگی ترقی پسند تحریک دے اہم نظم گو شعراء:

ستر دے ڈہاکے دے بعد جدید سرانگی نظم دے اگواناں وچوں ارشاد تونسوی، عابد عمیق، اسلم جاوید، حسن رضا گریزی، عاشق بزدار جنیں لوک شامل ہن۔ ول اقبال سوکڑی، عزیز شاہد، نصر اللہ خان ناصر وی شامل تھئی گئے۔ ایں دور وچ ارشاد تونسوی دی شاعری آپنی سُنجان دا منفرد پندھ کیتا۔
ارشاد تونسوی:

ستر دے ڈہاکے منفرد سرانگی نظم آکھن آ لے ارشاد تونسوی دا کلہا مجموعہ "ندی ناں سنجوک" بھانویں جو ۲۰۰۶ وچ چھپیا لیکن ایں توں پہلے انھاں دی جدید نظم گو شاعر دے سُنجان تھی گئی ہئی۔ انھاں دی شاعری "سہ

ماہی سراینکی " بہاولپور وچ اکثر چھپدی راہندی ہئی۔ ارشاد دیاں نظماں آپنے کلاسیک تے اوندے تصوف کوں آجو کے تناظر وچ ورتن تے دریافت کرن دی شاندار کوشش ہے۔ ایندے بارے صابر چشتی آپنے ہک مضمون وچ لکھئیے:

" انھاں دی نظم پڑھ تے معلوم تھیندے جو ایہ نظماں موضوع آتے ہیئت دے اتبار نال کہیں ڈوہڑے دے عمومی ردھم دی اگلی صورت کافی نال ونج زلدی اے۔ لیکن ول وی لکھے شاہ، شاہ حسین، پچل تے خواجہ فرید دی مروجہ کافی نال نی رلدی جے انھاں دے ہنر دی مثال ایں طرحاں ڈتی ونجے جینویں "چندن ہار" دے منکے ہک خاص ترتیب نال پویندن جیندی وجہ توں اوکوں چندن ہار آہدن۔ جے انھاں منکیاں دی ترتیب بدل ڈتی ونجے تاں ول ایہ تسبیح یا کٹھمالے دی صورت بن ویسن۔ ارشاد تونسوی ہک ایجھے ہنر نال آپنی نظم لکھی اے۔" (۱۳)

ارشاد تونسوی دی نظم پہلی واری سراینکی قاری کوں ایہ محسوس کروایا جو ہن سراینکی شاعر تے شاعری شعوری عمل آلے پاسے آگوں تے ٹردی پئی اے۔ ارشاد تونسوی صوفیانہ لغت کوں آجو کے سیاسی تے سماجی تناظر وچ ورتیے۔ ایہ چھڑا انھاں دی خوبی ہے جو ایہ ڈوہڑے کہیں سراینکی شاعر کول کائی۔ انھاں دی ایہ نظم ڈیکھو

سمجھی کوں ان سمجھی سمجھے

سمجھی ول سمجھاوے

ساڈے دیڑھے پنج چھٹھے

بے دے گھر وچ جاوے

سمجھ نہ ساکوں آوے

اساں ڈکھ پر چھانویں

نہ کوئی ساڈی چھاں تے باہوے

نہ کوئی ساکوں جانے

ساڈی چھاں کنڈے چاوے

ہر تلی زخماوے

اساں بے موسم دے میوے

ہر کوئی ساکوں کھاوے

مل نہ کوئی لاوے^(۱۳)

عابد عمیق:

عابد عمیق دا تعلق ملتان نال ہے۔ ایہ انھاں لوکاں اپوں ہن جتھاں شروع شروع شروع ایچ نظم لکھی۔ عابد عمیق انگریزی ادب دے استاد رہ گن۔ انھاں دیاں نظماں ادبی لحاظ نال عصری عالمی شعور نال مزین نظر آندن۔ شمیم عارف قریشی آپنے ہک مضمون "اجوکی سرائیکی شاعری دا پندھ" وچ لکھیے جو:

"عابد عمیق دیاں سرائیکی نظماں خود کلامی تے استفہامی مکالمے دا انمول استحصال معلوم

تھیندن۔ انھاں دیاں اکثر نظماں دی بنٹ Affirmation Question Mark یا اول

پچھن ڈن دے نال نال تنقید جیڑھی کتابیں Satire وی بن ویندی اے۔"^(۱۵)

او آپنیاں نظماں ایچ آج کیوں جینوئے دے سوال اُتے گالھ کریندن۔ کتھاہیں کتھاہیں تاں او آپنی نظم وچ چلدے رومان کنوں انکاری تھی ویندن کیوں جو سامنے ہک بے رحم حقیقت آپنی کو جھی صورت نال کھڑی ہوندی اے۔ این طرحاں او بہوں آسانی نال Epilepsy تے Fancy نال ملدی جلدی کیفیت وچوں فوراً باہر نکلدے۔ او چھڑا رس تے مٹھے تیں محدود کائناتی بلکہ اوندی کوڑی حقیقت تیں بچن کیستے حیاتی دے دکھاں کوں تقدیر یا قسمت قرارنی ڈیندا بلکہ افسر شاہی کوں ایند اذمے وار سمجھدے۔

روہی رت رنگیلڑی

کیوں ساڈے ٹوبھے سکے

گائیں کتھاں لسیاں کتھاں

توڈے کتھاں ڈندیاں کتھاں

ہڈی وکی مٹی دے مل

ٹوبھے سکے

ساڈے سارے مال مویشی
کیوں مکے
تساں ساڈے فوٹو چھکو
ساڈے اُتے فیچر لکھو
روہی جینویں جنت ہووے
جینویں کوئی سرکس ہووے^(۱۰)
گھمنڈ:
جینویں نیکی
جینویں دولت
کھیاں کتے
بھاویں گنداے
ہو چھک اے
اندر دی
اُٹھوالاں دا گاوان:
ایہو ساڈا ٹورا پھیرا
ایہو ساڈا قصہ
کیڑھی گنڈوسے رمزاں والی
کتھاں ونج کے کھلی
کیڑھے بنے دی کستوری
کیڑھے بنے ہلنی^(۱۲)
عاشق بزدار:

سرائیکی قومی تحریک اِچ ہک وڈے مقبول علامتی مزاحمتی نعرے "اساں قیدی تخت لبور دے" خالق عاشق بزدار کوں سرائیکی ادب وچ جیڑھا مقام تے مقبولیت حاصل ہے اوندی وجہ جدید ترقی پسند سوچ ہے۔ انھاں دیاں نظماں دے مجموعے "اساں قیدی تخت لبور دے" دا ذکر کیتے بغیر جدید سرائیکی نظم دی فہرست مکمل نی تھیندی۔ سرائیکی نظم اِچ مزاحمت دے حوالے نال او اگوان نظر آندن۔ انھاں دی نظم کوں محض مزاحمت تئیں محدود رکھن وی انصاف نہ ہوسی کیوں جو او عالمی امن، انصاف تے بھائی چارے دی گالھ کریندن تے ایہو ترقی پسندی دا شہر ہے۔ انسان دوستی تے غربت کنوں نفرت انھاں دی نظم دے مضبوط سماجی حوالے ہن۔

میڈی رگ رگ دے وچ و ہندن

گھارا، سنگھڑ، سندھ تے چھا چھڑ

اکھیوں لڑھدی کاک (۱۸)

عاشق بزدار دی نظم ترقی پسندانہ فکر تے شعور دے کئی پہلوواں دا احاطہ کریندی اے۔ بظاہر انھاں دیاں اکثر نظماں جاگیر دارانہ استحصال دے خلاف ہک موثر آواز ہن لیکن انھاں اِچ سُنجان تے سوال وی ہے۔ جیندی وڈی مثال کوٹ مارشل ہے جیند اہک پہلو امن، بھائی چارہ تے انسان دوستی وی ہے۔

کوٹ مارشل:

فجریں ویلے اوں کھنڈر تئیں

میڈی یونٹ فائر کھولیا

میکوں ایویں لگا جینویں

میڈے گھر پئے گولے چھٹدن

ہو سگدے کوئی میڈی گولی

میڈی دھرتی ماء دے سینے کھیڈے

کہیں گبھرو کوں لگے

پیر فرید دی کافی گاؤن والے سنگھ دے پاروں نکلے

جنگ دے بعد میں جیکر آپنی وستی ویساں

مار کے دھرتی دے نکھڑیے نینگر
کیا ونج منہ ڈکھلیساں
میں ایہ سوچ کے ریفل سٹ کے
مورچے اچوں باہر نکھتاں
آپنی دھرتی جائیں کوں
نہ مارن دے جرم ایچ
میڈے ہتھ، ہتھکڑی لگ گئی^(۱۹)
اقبال سوکڑی:

اقبال سوکڑی سئیں گزریں ۵ ڈہاکیاں کنوں دھرتی دے معروف شاعر ہن۔ جنہاں ہر دور ایچ اپنا
شعری سفر جاری رکھئے تے ہر دور وچ مقبول رہ گن۔ انہاں بدلدے ہوئے عصری تقاضیاں نال اپنے آپ کوں جوڑی
رکھے۔ انہاں روایتی انداز وچ شاعری شروع کیتی لیکن وقت دے نال نال وقتی ضرورتاں کوں سامنے رکھیندے
ہوئے شعر دے سانچیاں ایچ تبدیلی گھن تے آندے رہیے۔ "ورقا و قاز خمی" تے "نیرولیر و پچھانوواں" ایچ انہاں
دی جدید تے ترقی پسند نظم سامنے آندی اے۔

انہاں دیاں نظماں کوں داماں دی Pictography آکھیا گئے۔ شمیم عارف قریشی وی ایہا گالھ کیتی اے
جو اقبال سوکڑی دیاں نظماں Aesthetic Element دی طاقت نال مالامال ہن۔

کیوں ہنج دی قیمت پچھدی ہیں
تیکوں ہنج دی قیمت کیا ملسی
جے جاگیں زخم جگاریں دے
جے سم ویسیں
تیکوں خاب ایچ صرف خدا ملتی
کیوں، ہنج دی قیمت پچھدی ہیں^(۲۰)
حسن رضا گردیزی:

حسن رضا گردیزی ملتانی تہذیب دی ہک وڈی نشانی بہن۔ ۱۹۷۹ء ایچ سراینکی جدید نظم دا پہلا مجموعہ "دھابے دھوڑے" چھپتے سامنے آیا۔ ایہ ۱۹۸۰ء دے ڈہاکے دا جدید سراینکی نظم دا پہلا مجموعہ ہا۔ ایں مجموعے دیاں کجھ نظماں دا انگریزی ایچ وی ترجمہ تھیا۔ جیندا دیباچہ مستشرق لکھاری ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل لکھیا۔

"it is certainly a sign of the health of the present state of the Saraiki Poetry tradition that there is no shortage of willing explores ready to proceed in fresh direction whether there be guided by the light of the nitional cultural heritage of urdu poetry or by the entiening beconsace of experimental modernism characteristic of the English poetry of this lertary..(۲۱)"

اساں کرسٹوفر شیکل دی ایں تحریر کوں بطور گواہی پیش کر سگدے ہیں جو بہن سراینکی شعرا نظم کوں سوہنے طریقے نال آگوں تے ٹریندے پن۔ حسن رضا سئیں دیاں نظماں ایچ موسیقیت موجود ہے۔ انھاں دی شاعری ایچ ترقی پسندی تے شعور واضح تھی کے سامنے آندے۔ ایں توں ودھ تے انھاں دیاں نظماں ایچ وسیبی لینڈ سکیپ ڈاڈھے سوہنے طریقے نال موجود ہے۔

تھل دیاں کجھیاں، بخت دے ساوے چھیتڑ جھلیندیاں

سر آسماناں نال رلیندیاں

بجھ دی ساڑو دھپ دیاں دھیاں ریت دے ہاں دے کھیرتے پلپاں

نہ پائی دیاں تاں گال رکھن

نہ قدمیں ایچ گوڈی منگن

لوک انہیں دے میوے کھاؤن

ایہ کہیں دا احسان نہ چاؤن

بادشاہاں دیاں رجیاں کجھیاں تھل دیاں کجھیاں (۲۲)

حسن رضا گردیزی نظم دی ابجدی ابجدی تجسیم کیتی اے جو پڑھن آلا دنگ رہ ویندے۔ انہاں دور دیاں چیزاں کوں نیڑے کرتے ڈکھائے۔ انہاں جیڑھیاں صورتاں دی تجسیم کیتی اے بعض اوقات او ساہ گھنڈیاں محسوس تھیندن۔

نصر اللہ خان ناصر:

نصر اللہ خان ناصر دا تعلق خطے دے ڈوجھے وڈے تہذیبی مرکز بہاولپور نال ہے۔ انہاں دا تعلق دیہاتی علاقے نال اے لیکن انہاں آپنی سوچ تے فکر نال سرائیکی نظم کوں نواں چولا پوائے۔ جتھاں انہاں دی شاعری ایچ ترقی پسند فکر تے سوچ موجود ہے انہاں کلچر تے تہذیبی حال حویلہ اتم طور تے موجود اے۔ شمیم عارف قریشی آکھئے جو جدید نظم ایچ انہاں جمالیاتی تے Epirodic دے نال نال impressionistic کرافٹ کوں ورتیے۔ ایس سلسلے انہاں ہک نظم "پانی دی کندھ" دے مختصر ٹکڑے دی مثال ڈتی اے۔

میڈی بھوری مجھ سوئی تاں

بجھ توں پہلے اوندے گھر ایچ

تارے دی بھری ہوئی تھالی

اماں پٹھیئے آکھ کے اوندے کول پچایم

انہاں دا شعری مجموعہ "اجرک" جدید سرائیکی نظم ایچ آپنی ہک مثال اے۔ صدیق طاہر انہاں دیاں نظماں بارے آپنی رائے ڈیندے ہوئے آکھیا جو اونویں نظم دے کولمیس بن تے جدید سرائیکی نظم کوں ہک نویں دریافت ڈیندے پن تے انہاں دا تجربہ آپنے شعراء کونوں آنج اے۔ خود نصر اللہ خان ناصر آپنیاں نظماں دے پیش لفظ ایچ ایہ لکھیے جو میں آپنی ذات دے ڈکھ کوں تجسیم کر کے آپنے وسیب، آپنی وستی، آپنی جھوک تے جھگیاں اُتے تقسیم کر ڈتے۔ ڈاکٹر نواز کاوش انہاں دیاں نظماں بارے لکھئے:

"انہاں دیاں نظماں ایچ نا انصافی، جبر تے چپ کوں علامت دے طور تے ورتیا گئے او انہاں

علاقیاں ایچوں زندگی دی تلخی تے کوڑ کوں نشاہر کیتے۔ ناصر دی نظم عموماً غیر جمہوری دور

دے جبر بیان کریندی اے کیوں جو اوں دور ایچ زبانوں گنگ ہن۔ انہاں گنگ زبانوں کوں

علامت دے طور تے ورتے۔ ایندا اعلیٰ اظہار "کروڑاوت" لال چنما، ایچ ڈٹھا ونج
سکدے۔^(۲۳)

ناصر دی دھرتی اُتے ڈکھ ہر پاسے بال جنیندے نظر آدن لیکن ایہ وی ہک سچ ہے جو اُنھاں دی نظم ایچ
جنم گھنن آلی ڈکھاں دی آل اولاد کیستے دھرتی ماء اُتے حالات کجھ زیادہ سازگارنی رہندے۔ شاییت ایہ اُنھاں دی
نظم دارجائی پہلواے۔ ایں سلسلے ایہ اُنھاں دی شاندار نظم ڈیکھو:

میڈے ویڑھے چپ چپاتے

منڈا سے ماری

پیراں تلے کبالے بدھی

ایہ اُن سونہیاں شکلاں والے
میڈا دھن تے دھنولا کھسن

ان دیاں کلہوٹیاں ونداون

بھانے بندریں خالی کرن

کھوٹیاں پورن

کون آگئے ہن

لالوا

کھ اے میڈی کڑالی ڈانگ^(۲۴)

ممتاز حیدر ڈاہر:

جدید تے ترقی پسند نظم دیاں بنیاداں کون مضبوط کرن ایچ ممتاز حیدر ڈاہر داناں ہک اہم ناں ہے۔ بھانویں
جو اُنھاں دی غزل تے نظم اُتے اردو دا اسلوب غالب ہا لیکن او نظم ایچ سندھی دے زیادہ نزدیک نظر آئے۔ اُنھاں
دیاں نظماں شعور نال مالامال ہن۔ او جتھاں ڈکھ بیان کریندن نال نرم و گداز گالھ وی کریندن۔ مثال دے طور تے
اُنھاں دی ایہ نظم ڈیکھو:

اساڈیں اکھیں اندھارا ماٹن توں

صاف انکار کر ڈتا ہے

جلو کہیں سمجھ دی گول دے وچ

گھریں توں نکلوں

اساڈیاں اکھیں توڑے نہ رہسن

اساڈے بعد آون آلیاں نسلاں تاں

سو جھلے دی اسیس پیسین (۲۵)

ممتاز حیدر ڈاہر جدید نظم دے نال نال آزاد نظم تے سرائیکی وی لکھی او جدید عالمی ادب تے ہمسایہ قومی ادب کوں وی جانڈے ہن۔ ایہا وجہ ہے جو انھاں دی نظم ایچ سماجی شعور دی سطح بہوں بلند ہے۔ پروفیسر اے بی اشرف آکھیے جو ممتاز حیدر ڈاہر سرائیکی زبان دے لفظاں دی مکمل سنجان رکھیندے جیندی وجہ توں انھاں دا شعری اسلوب سوہنا لگدے۔ سرائیکی نظم کوں ترقی پسندی دے رستے اُتے ٹورن کیتے انھاں دا کردار بہوں اہم اے۔ ممتاز احمد ڈاہر تعلیم یافتہ صاحب مطالعہ ہن۔ ایہا وجہ ہے جو انھاں دی نظم ترقی پسندی دے رنگاں وچ رنگی ہوئی اے۔ انھاں ترجمے وی کیتے، تیلگو زبان دی مشہور رزمیہ نظم دا ترجمہ انھاں "میڈی دھرتی میڈے لوک" دے نال کیتا۔ سمجھیا ویندے جو انھاں دا شعری وزن بہوں وسیع ہا۔ ترجمے دا ہک نمونہ ڈیکھو:

سمندر مس دی شیشی ہن

جنہیں کوں دھرتی ورتیندی ہے عشق دے قصے لکھن کیتے

حرف جینویں زرد دے شاہیں تہذیبیں دے کیتے

علم و حکمت واسطے ہن

جن کوں انہیں شئیں دے وچوں

ہو آئیں اڈار کے گھن آمدین

اتے بڈھڑیاں ہو آئیں شہریں دے وچ ڈیوے بلیندیاں ہن

چلیندیاں راہندیاں ہن او اپنا سکر دیس اُتے

آدمی دے رزمیہ قصے وی ہیں قس نال لکھے گن

عزیز شاہد:

عزیز شاہد سرانجکی دھرتی دا او بھاگ وند شاعر اے جینکوں شعر آکھن تے شعر پڑھن دا خوب ڈا
آندے۔ عزیز شاہد مشاعرے دی جان سمجھیا ویندے۔ انھاں دا پہلا مجموعہ ۱۹۸۷ء ایچ "من دریا تیں" چھپیا۔ عزیز
شاہد دی جدید سرانجکی نظم لکھن آ لے انھاں شاعران اچوں ہے جنہاں ستر دے ڈہاکے کنوں جدید تے ترقی پسند نظم
لکھن شروع کیتی۔ انھاں دی شاعری دا عمومی مزاج سپردگی، مزاحمت تے سنگھار ہے۔ انھاں دے فکری ہم سفر تے
قریبی دوست، دانشور، ادیب تے صحافی نذیر لغاری انھاں دے فن بارے انھاں دے پہلے مجموعے ایچ لکھیا ہا۔
"عزیز شاہد سرانجکی وسیب دی ادبی تحریک توں سیاسی تحریک تیں پورے سماجی شعور نال ہر مقام اُتے
موجود ہے۔ عزیز شاہد دی نظم دے ارتقائی مراحل توں ڈٹھا ونجے تاں واضح تھیندے جو او شعوری بیداری نال شہر
دے نصابی ماحول اچوں باہر نکلے تے آہنی دھرتی اُتے پیر رکھین۔ او اوپرے شہراں کنوں آپنے بیٹ، نیلے تے
سندھو دریادی گالھ کریندے۔"

انھاں دی ہک نظم دا عکس ڈیکھو:

جیون و ہند او بیٹھا

واہند او ہند ا جٹلے

جیون کھی بیڑی

متاں ڈکھن کھلے

جیون کچھی پل دی

پل دی گنڈھ نہ کھلے (۳۶)

انھاں دی جمالیاتی حس بہوں زیادہ ہے۔ شاییت ایہا وجہ ہے جو انھاں کوں آپنے چارے پاسوں حس کوں
ڈیکھن تے سچ کوں جانن دا ہنر آگئے۔ انھاں اپنیاں نظماں ایچ فوک تے لوک دانش کوں وی نواں رنگ ڈتے۔ انھاں
دیاں نظماں سیاسی و سماجی شعور دا پورا پورا حق ادا کریندن۔

اسلم جاوید:

اسلم جاوید سرانجی و سیب داہک نامور شاعر اے انھاں ہک مختصر مزاحمتی نظم لکھی تے جگ مشہور تھی او
ترقی پسند باشعور شاعر ہن۔ او نظم ایہ ہے:

میں تسا

میڈی دھرتی تسی

تسی روہی جائی

میکوں آکھ نہ پنچ دریائی^(۲۸)

ہن توئی اسلم جاوید دیاں کئی کتاباں شائع تھئیں۔ انھاں دی دھرتی نال محبت تے انسانیت نال پیار انھاں
دی شاعری کوں نشا بر کریندے۔ اسلم جاوید آپنی دھر دانویکھ شاعر ہے۔ زبان، بیان تے لغت داورتاوا حیران کن
کریندے۔ بہشتی شمیم عارف قریشی انھاں بارے آکھیا ہاجو اسلم جاوید دی شاعری پڑھدے ہوئے ایہ محسوس
تھیندے جینویں کوئی مختلف زیورات نال لڈی اٹھنی آپنی مستی ایچ مست آندی پئی اے۔ اٹھنی دے گل ایچ
بدھیاں ٹلیاں دیاں آوازاں وی صاف آندیاں ہن۔ اووڈی مہارت نال لفظاں نال تصویراں بنیندے۔

سوچاں لکوڑے مینہ دے

خاب چٹے ڈینہہ دے

دل ٹھراں دھڑکن

سکل جلوں چرے

سینہ کھنگ کھچرے

ماس چنگھ ہٹ

دھاڑ سنگھ بیٹھی

چھبی سمیت ٹکر بھور

ڈاہندے منہ توں

چھانوالیاں گلھاں

واہندیاں اکھیں

چچرے تھوڈ

ایہ ڈیکھ ڈینہہ وار

ساہ وار بیتی

اسلم دی آپ بیتی (۲۹)

انہاں دیاں نظماں دی آپنی دنیا ہے جنہاں دے اندر لسانی تشکیل تے صوتیات دے اتنے خوبصورت
تجربات ہن کے او محض آپنی تجسیم تے آواز ناں خیالاں کول ہک نویں معنی عطا کریندن۔ اولفظ تے خیال دے ایجھے
ایجھے رستے کڈھیندے جو قاری حیران رہ ویندے۔

دکھری چنڈی سولھڑی

گل سہی کھل ٹھمکور

مہندی ہتھ پرا ٹھڑے

سو جھل ہیٹھ چکور

ساول پیر پچھاوڑے

سانول سوہنی ٹور

واڈائی چولڑی

دکھری چنڈی سولھڑی

سڑکاں پاند پرے

گنڈھڑی چاتی بھارڑی

یارو ڈیکھ ٹھڑے

تھوڈیں کھل مسارڑی

گلکھاں چگ جڑے

میل و جانی ڈھولڑی

وکھر چُنڈی سولہڑی (۳۰)
حسین گوہر:

حسین گوہر دا پہلا شعری مجموعہ "فجر داتارا" ۱۹۹۱ء ایچ چھپیا۔ انھاں دیاں نظماں وچ ترقی پسندی دے اثرات بہوں واضح ہن۔ ہن ساکوں او پوری شدت نال طبقاتی بغاوت دا اظہار کریندا نظر آندے۔ انھاں کوں سرانیکو خطے وچ بہوں عزت تے احترام ملیے۔ سرانیکو ایچ انھاں کوں ہک وڈا مقام ملیے۔ "سرانیکو" جاپانی صنف "ہانیکو" کوں متاثر ہے۔ ہانیکو ایچ ترائے مصرعے برابر ہوندن جڈاں جو سرانیکو ایچ پہلے ڈو مصرعے برابر تے آخری تریجھا مصرعہ مختصر تے ڈو جھے مصرعے نال ہم قافیہ ہوندے۔

سچی سانجھ و سبب دی گوہر ہے ساڈی آواز

بھانویں پاؤز نجیراں ساکوں، بھانویں سٹو جیل (۳۱)

میں مسافر ہاں سرخ راتیں دا، انھاں دی ہک شاندار تے شاہکار نظم ہے۔ اس نظم وچ سماجی گھٹن تے سماج دے فرد دی بے وسی دانہ چھڑا اظہار ہے بلکہ انھاں مضمرات تے انھاں کنوں بچن دی جدوجہد دادرسی ہے۔ اس نظم وچ بھرا دا آپنی بھین نال علامتی مکالمہ اے۔ ایہ نظم علامت داوی خوبصورت اظہار ہے۔ طبقاتی شعور بارے انھاں دی آواز ڈھیر عرصہ باقی راہی۔

عجیب منطقی دور آ گیا ہے

ادیب دی گالھ کوں سُنڈے

غریب توڑے حسین ہووے

غریب دی گالھ کوں سُنڈے (۳۲)

سعید اختر:

دیرہ اسماعیل خان دی ساری جڑت سرانیکو خطے نال ہے۔ ارمان ایہ ہے جو ہک انگریز افسر لارڈ کرن دی وجہ توں گزریل ہک سو سالوں کنوں سرانیکو و سبب دے ضلع لیہ کنوں الگ کر کے ہوں ویلے دے شمال مغربی سرحدی صوبے (موجودہ خیبر پختونخواہ) وچ شامل کر ڈتا۔ سعید اختر سیال این خطے دا ہک صاحب طرز شاعری اے۔ انھاں دا پہلا مجموعہ "دیرہ سندھ کنارے" ۱۹۹۱ء ایچ چھپیا۔ سعید اختر ترقی پسند تحریک نال ہمیشہ جڑیا رہ گئے۔ "لوک

سانجھ "دا اثر اوندے اُتے بہوں زیادہ ہے۔ زیر احمد اپنے تحقیقی مقالے 'انج سعید اختر دی نظم بارے آکھیے جو انھماں آپنیاں نظماں دے پہلے مجموعے وچوں ثابت کیتے جو او اپنے شہر وچ سرائیکی دی نویں شاعری دادرسہ کھولن آلے پہلے شاعر ہن۔

انھماں دیاں نظماں 'انج اظہار ذات دا تاثر آپنے طور تے موجود اے لیکن ایں انداز وچ جو سارا سرائیکی وسیب اوندی حیاتی تے اندروں باہروں دے حالات پوری طرحاں اوندی فکر وچ موجود ہن۔ وسیب سُنجان تے قومی جغرافیے کوں انھماں ہک نظم وچ ایں طرحاں پیش کیتے۔ ایں نظم داناں ہے سُنجان:

جیندے نال رکھیندن سانگا

روہی، تھل، دامان

جیندے نال سُنجاتی ویندی

سندھ دی ہر جھوک

اساں اوہے لوک (۳۳)

ایہ گالھ وی من آلی اے جو انھماں دے اسلوب اُتے آپنے عہد دے نمائندہ شعراء دا بہوں اثر ہے۔ انھماں وچ رفعت عباس، ارشد تونسوی تے خاص طور تے اشوالال دا ڈکشن صاف نظر آندے۔ ہن تین سعید اختر دے ترائے مجموعے سامنے آئن تے ایہ تریہے نظماں اُتے مشتمل ہن۔ سعید اختر دی فکر ترقی پسندانہ اے۔ او موجودہ دور دے ریاستی، سماجی تے ثقافتی حالات اُتے مکمل نظر رکھیندن۔ انھماں دا چھیکڑی مجموعہ "نوکھ" ہے تے ایہ انھماں داناں تجربہ اے۔ ایں مجموعے دیاں ساریاں نظماں نثری ہن۔

خالد اقبال:

خالد اقبال داناں نظم 'انج ہک اہم ناں اے۔ ایہ فقیر آدمی وی تونسے دی دھرتی نال تعلق رکھیندے تے ایندی وستی داناں ہے "بنڈی" آجکل ملتان ہوندن۔ انویں تاں انھماں سرائیکی ادب وچ تنقید، ڈراما نگاری، انشائیہ نگاری، لسانیات، تحقیق، براڈکاسٹنگ، تدریس بلکہ کوئی شعبہ سمجھا کاسی جیندے وچ انھماں کم نہ کیتا ہووے۔ لیکن انھماں دی مشہوری دی وجہ شاعری اے۔ ہن تین انھماں دے ۶ مجموعے چھپ تے سامنے آئن۔

خالد اقبال دی نظم دیاں کئی پرتاں ہن۔ انھاں دی نظم دا بنیادی وصف فکری نظام خیال دی تشکیل نو ہے۔ انھاں دیاں نظماں ثقافتی ارتقاء رزمیہ معلوم تھیندن۔ اس گالھ دی تائید کیتے انھاں دا مجموعہ 'کویلی دی کاوڑ' دیاں نظماں 'مشکی' تے طوطا چشمی دے حق اِچ پیش کر سگدے ہن۔ گزرے وقتاں دے خول اِچ بند آپنے آپ کنوں ڈرے ہوئے ذہناں اُتے خالد اقبال دیاں نظماں ہک نواں در کھولیسن۔ خالد اقبال دیاں نظماں کون آپنی سُنجان داسفر وی آکھیا ونج سگدے۔

ڈاڈھے ہینیاں ڈڈھپ

پینے چپ ای چپ

دھپ اِچ کھڑے ہوئے

کانیاں کون

کھانہ ونجے ڈھپ داتا (۳۴)

ڈاکٹر احسن واگھا خالد اقبال دی شاعری بارے لکھیے، کویلی اوندیاں کئی نظماں اِچ روٹیاں دی علامت بنی اے۔ خالد اقبال دے خیال اِچ کویلی دی کاوڑ یا طاقت دی نفی فضل اے۔ کوئی تپسیا اینکوں ممکن نی بنا سگدی۔ کویلی دی کاوڑ طاقت دی ہک ادنیٰ صورت ہے۔ تہاں بھانویں طاقت کون گھٹ کر سگدے وے ایندی آخری حد "کویلی ہے۔"

لے اُبھے

پچا دھ پو ادھ

آدھ وچکاریاں انوں انوں

اندھے ویندے راہ رستے اِچ

وڈے وڈے گورستان

تہاں ڈھدے ہو

دھاڑیلاں توں شاہر بچا ون کیتے

اساں کویلیاں وانگوں لڑیے (۳۵)

خالد اقبال دی شاعری دافنی مرکز ملامت ہے۔ علامت نگاری اِچ اُنھوں آپنا مخصوص نظام تشکیل ڈتے۔ ایندے وچ ڈوجھیاں علامتاں دے نال نال ہاتھی تے کویلی اوندیاں نظماں دیاں مرکزی علامتاں ہن۔ ایہ اُنھاں دا ردِ تشکیل بیانیہ ہے۔ اوہا تھی کوں کویلی دی جاء تے کویلی کوں ہاتھی دی جاء اُتے گھن آندن۔ اسلم رسو لپوری دے نزدیک اُنھاں دی شاعری اِچ کویلی توں مراد ساری دنیا دامت کش تے کچلا ہویا طبقہ ہے تے ہاتھی ساری دنیا دامت قدر طبقہ لیکن "پندہ کویلیاں کوں" دے من اچوں علامتاں مخصوص ہن۔ اُنھاں علامتاں توں مراد سرائیکی عوام ہے۔ خالد اقبال دی شاعری دے موضوعات ترقی پسندانہ ہن۔ او ہمیشہ کمزوتے مظلوم طبقے دی گالھ کریندن۔ پورہیت طبقہ اُنھاں دی شاعری دامت کرہ گئے۔

جہانگیر مخلص:

جہانگیر مخلص احمد پور شرقیہ دے راہن والا ہے۔ او شاعر ہون دے علاوہ نوٹو گرافر، معلم، سائیکسٹ، سفر نامہ نگار وی ہے۔ اسی دے ڈہاکے اِچ جدید سرائیکی نظم جیڑھیلے آپنا پورا چہرہ بنا گھدا۔ ایں چہرے دے مختلف فکری و فنی رنگاں اِچ ڈورنگ سب توں نمایاں ہن تے او ہن مزاحمت تے سُنجان۔ جہانگیر مخلص دی نظم اِچ ڈوہیں رنگ شدت نال موجود ہن۔ جہانگیر مخلص ترقی پسند تے انسان دوست شاعر ہے۔ اوندی شاعری روہی وسدے لوکاں دی بے دخلی دانوحہ ہے۔ ایہ ڈکھ اُنھاں کوں پریشان رکھیندے جو دھرتی دے اصل وارث دھرتی توں بے دخل کر ڈتے گن۔ اوندیاں نظماں دے علاوہ غزلاں اِچ وی ترقی پسندانہ موضوعات موجود ہن۔ وسیب وسدے لوکاں دے حقوق ہون یا جمہوری معاملات اِچ آمرانہ رکاوٹاں دے شیطانی حربے مخلص ہر ڈو دے مقابلے کیتے ہو سنویں کوشش کریندے۔ جہانگیر مخلص دی نظم اٹھویں ترمیم اِچ ایں پورے سیاسی، سماجی تے جمہوری عمل کوں مسخ کرتے داغ دار کرن کیتے ہارس ٹریڈنگ جیہاں مکروہ دھندہ اوندے نزدیک ظلم ہے۔ جمہوری قدریں دے خلاف ہے۔ اُنھاں دے ڈوجھے شعری مجموعے "میڈاکوٹ ڈیر اور جاگ ولا" دیاں نظماں فکری لحاظ نال بہوں اگوں ہن۔ اشولال اُنھاں دی شاعری بارے لکھینے:

"جہانگیر مخلص ہن اہم شاعر نی جیڑھا کہیں عظمت تے مرتبے دا محتاج ہووے۔ اوندی شاعری ڈرائنگ روم 'بازپچہ طفلان' کا نئی بلکہ اونکوں آپنے تل وطنیاں دی مکمل تائید حاصل اے۔ مخلص دی نظم گوئی فکر والے دریا دا نگوں وےہے ویندی اے۔"

اکھ داسیونج روح دا اینٹھا
تن دی چور چوڑی تسی
من دی مونجھ حویلی اُتے
نہ کہیں رنگ دی سینگھ ہے رسی
نہ کہیں آس اُمتگ دی بدلی
آن کے وسی! (۳۶)

ایہ گالھ حقیقت ہے جو سراینکی نظم اُتے اردو نظم دے اثرات ہن۔ جتھوں تیں سراینکی نظم اُتے ترقی پسند تحریک دے اثرات دا معاملہ ہے او واضح ہے جو سراینکی نظم دے موضوعات عشق و محبت دے عمل دھرتی دے سیاسی، سماجی تے تہذیبی مسائل نال جڑے ہوئے ہن۔ جاگیر داری نظام دے خلاف آواز، مظلوم عورتاں دے مسائل، عورتاں کوں عزت و احترام ڈیون دے علاوہ ثقافتی تے تہذیبی اظہار سراینکی نظم دے بنیادی موضوعات ہن۔ جیویں پہلے عرض کیتا گئے جو وقت ویلے دے بدلن نال زندگی دی ہر شے متاثر تھیندی اے تے باکمال شاعر انھوں دا اظہار آپنی شاعری دے ذریعے کریندے۔ جدید تے ترقی پسند نظم ۸۰ دے ڈہاکے وچ عروج پاتے۔ انویں وی سراینکی شاعری نثر دے مقابلے وچ ہر دور وچ عروج اُتے رہی اے۔

جدید سراینکی نظم دے حوالے نال انھوں ڈو گروپ سامنے آندن ہک تاں او شعراء کرام ہن جیڑھے روایت نال جڑے رہ گن تے زیادہ تر سماجی مسائل اُتے لکھدے رہ گن۔ ڈوجھے او تعلیم یافتہ شعراء کرام ہن جنھوں ۸۰ دے ڈہاکے وچ نظم لکھی اے۔ میں سمجھداں ایہ سراینکی وچ جدید تے ترقی پسندی دا عروج ہے جیڑھا ہن تیں ٹر دا پئے۔ این دوران بہوں سارے شعراء کرام سامنے آئیں بلکہ انھوں دا کلام وی چھپ تے سامنے آئے تے انھوں سراینکی نخلے وچ مقبولیت وی پاتی اے۔ اوندی وجہ لغت دے ورتاؤ دے نال جدید فکر وی ہے۔ انھوں ترقی پسند شعراء کرام ہن ہک واضح کیر چھک ڈتی اے۔ ہن کوئی وی پچھوں تے واپس تاں نی ول سگدا۔ لازمی گالھ اے اگوں تے ٹر سی۔ مقابلے دی فضا وچ آسی تاں زندہ راہی نناں اوندی شاعری مر تک ویسی۔ ہوں شاعری کوں دوام ملیسی جیڑھی زبان و بیان دے علاوہ ترقی پسندی دیاں ضروریات پوریاں کر لسی۔

حوالہ جات

- ۱۔ احتشام حسین، پروفیسر، نظم اور جدید نظم پر چند اصولی باتیں، کراچی، مشمولہ: نگار، سالنامہ، ۱۹۶۵ء، ص: ۲۲
- ۲۔ احمد دہلوی، سید، مولوی، فرہنگ آصفیہ، لاہور، اردو سائنس بورڈ، جلد چہارم، ۲۰۱۰ء، ص: ۳۷
- ۳۔ انور جمال، پروفیسر، ادبی اصطلاحات، اسلام آباد، نیشنل بک فاؤنڈیشن، طبع سوم، ۲۰۱۲ء، ص: ۱۸۶
- ۴۔ ابن حنیف، دنیا دا قدیم ترین ادب، (جلد اول) ملتان، بکین بکس، ۱۹۹۸ء، ایڈیشن سوم، ص: ۸۴
- ۵۔ ایضاً، ص: ۲۷۰
- ۶۔ شوکت مغل، نورنامہ، حضرت ملا، (مرتبہ)، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۰۳ء ڈو جھی واری، ص: ۲۹
- ۷۔ زبیر احمد، سرانجی نظم دے ڈاہ سال (تحقیقی مقالہ ایم اے سرانجی) (غیر مطبوعہ)، بہاولپور، دی اسلامیہ یونیورسٹی، ص: ۳۳
- ۸۔ عبدالحمید بھٹی، کافیاں شاہ حسین، اسلام آباد، لوک ورثہ، ۱۹۹۶ء، ص: ۳۶
- ۹۔ یتیم جتوئی، ڈر یتیم، نظم چدی دا گھر، ملتان، جھوک پبلشرز، ۱۹۶۷ء، ص: ۱۷
- ۱۰۔ نواز کاوش، تزک، بہاولپور، سرانجی ادبی مجلس، ۱۹۹۲ء، ص: ۷۴
- ۱۱۔ زبیر احمد، سرانجی نظم دے ڈاہ سال (تحقیقی مقالہ ایم اے سرانجی) (غیر مطبوعہ)، بہاولپور، دی اسلامیہ یونیورسٹی، ص: ۵۲
- ۱۲۔ وسمل پنوار، جیون جوگ، ملتان، سویل ادبی تنظیم، ۲۰۰۴ء، ص: ۳۳
- ۱۳۔ جاوید چانڈیو، ریاض سندھ، سویل، (مرتبہ)، بہاولپور، اسلامیہ یونیورسٹی، ۱۹۹۷ء، ص: ۱۶۷-۱۶۸
- ۱۴۔ ارشاد تونسوی، ڈاکٹر، ندی ناں سنجوک، ملتان، شعبہ سرانجی، بہاء الدین زکریا یونیورسٹی، ۲۰۰۰ء، ص: ۱۸
- ۱۵۔ عابد عمیق، تل وطنی، لاہور، سچیت کتاب گھر، ۲۰۰۳ء، ص: ۵۱
- ۱۶۔ ایضاً، ص: ۱۸
- ۱۷۔ ایضاً، ص: ۱۶

- ۱۸۔ عاشق بزدار، قیدی تخت لہوردے، راجن پور، سراینکی لوک سائیکھ، ۱۹۸۶ء، ص: ۱۸
- ۱۹۔ طاہر تونسوی، سراینکی ایچ مزاحمتی شاعری، (مرتبہ)، ملتان، سراینکی ادبی بورڈ، ۱۹۹۵ء، ص: ۵۳
- ۲۰۔ اقبال سوکڑی، اٹھواں آسمان، ڈیرہ غازی خان، ناصر پبلیکیشنز، ۲۰۰۵ء، ص: ۳۳
- ۲۱۔ حسن رضا گردیزی، دھابے دھوڑے، ملتان، بزم ثقافت، ۱۹۷۹ء، ص: ۲۱
- ۲۲۔ ایضاً، ص: ۲۲
- ۲۳۔ نواز کاوش، تزک، بہاولپور، سراینکی ادبی مجلس، ۱۹۹۲ء، ص: ۱۲۴
- ۲۴۔ طاہر تونسوی، ڈاکٹر، سراینکی ایچ مزاحمتی شاعری، (مرتبہ)، ملتان، جھوک پبلشرز، ۱۹۹۵ء، ص: ۱۰۲
- ۲۵۔ ممتاز حیدر ڈاہر، اندھارے دی رات، رحیم یار خان، سو جھلا اشاعتی ادارہ، ۱۹۸۵ء، ص: ۶۷
- ۲۶۔ عزیز شاہد، من دریاتے، کراچی، سسی پبلشرز، ۱۹۸۷ء، ص: ۵۳
- ۲۷۔ ایضاً، ص: ۵۷
- ۲۸۔ وسمل پنوار، جیون جوگ، ملتان، سویل ادبی تنظیم، ۲۰۰۴ء، ص: ۴۵
- ۲۹۔ ایضاً، ص: ۵۱
- ۳۰۔ وسمل پنوار، جیون جوگ، ملتان، سویل ادبی تنظیم، ۲۰۰۴ء، ص: ۴۵
- ۳۱۔ ایضاً، ص: ۴۸
- ۳۲۔ ایضاً، ص: ۵۲
- ۳۳۔ ایضاً، ص: ۵۹
- ۳۴۔ خالد اقبال، ڈاکٹر، کوہلی دی کاوڑ، ملتان، جھوک پبلشرز، ۲۰۰۲ء، ص: ۴۲
- ۳۵۔ ایضاً، ص: ۶۱
- ۳۶۔ جہانگیر مخلص، میڈاکوٹ ڈیر اور جاگ ولا، ملتان، سراینکی ایریا سٹڈی سنٹر، بہاء الدین زکریا یونیورسٹی، ۲۰۱۹ء، ص: ۵۰